

Успаміны пра Алесея Салаўя⁴⁴⁵

Дарагі дзядзька Антон!

Ужо прайшло шмат часу, як я абяцала напісаць. Зараз не працую, абставіны злажыліся так, што я змушана была пайсці на пэнсію. Пакуль што не раблю ніякіх плянаў, бо ніколі не выходзіць, як думаеш. Хаця не працую на фабрыцы, але працы маю аж зашмат у доме. Зараз са мной жыве Юрка са сваёй сям’ёй. Ён закрыў свой бізнэс, бо быў вельмі хворы, у выніку залез у глыбачэйшыя даўгі. Цяпер у бальніцы. Зрабілі нарэшце апэрацыю, калі без ускладненняў, у суботу, можа, выпішучь. Можа будзе здаровы і па-сапраўднаму возмецца за жыццё. Ужо час.

За пісаньне бярусь вельмі неахвотна. Усё адкладваю зь дня на дзень, а час ляціць. Вось і новы год стукае ў дзверы. Хацелася-б напісаць кароценька пра сумеснае жыццё з Алесем, але не выходзіць, атрымоўваецца вельмі доўга. Колькі разоў пачынала пісаць і кідала.

Пазнаёміліся зь ім увосень 1944 году ў Бэрліне праз Аўгена Кавалеўскага, які расказваў Алесю пра мяне, і яму хацелася пазнаёміцца з той „цудоўнай дзяўчынай”, па словах Аўгена. Для таго, каб атрымаць прадуктовыя карткі, патрэбна была прыпіска й праца. Вось яго ўладкавалі бібліятэкарам пры Цэнтральнай Радзе. Алесь быў вельмі непрактычны ў жыцці, асабліва ў цяжкіх абставінах. Я старалася чым памагчы, мела магчымасьць даставаць купоны на мяса, хлеб, так як ён у першы тыдзень „зьядаў” свае купоны на мяса, на другі – заставаліся другія прадукты, на трэці – цукар, на чацьвёрты

⁴⁴⁴Зінаіда Кадняк – жонка паэта Алесея Салаўя.

⁴⁴⁵Друкуецца паводле рукапісу, які быў дасланы Антону Адамовічу і захоўваецца ў архіве БІНіМа (Нью-Ёрк). Найбольшаўтарытэтай працай пра Алесея Салаўя застаецца манаграфія Ант. Адамовіча, дзе часткова выкарыстаны і ўспаміны ўдавы паэта. Тут успаміны Зінаіды Кадняк друкуюцца поўнасьцю.

жыў выключна на чужыя. Я прапанавала мыць бялізну, бо мела для гэтага лепшыя ўмовы, чым у яго. Так як Аўген часта выяжджаў на гастролі з групай артыстаў, я часта бачылася з Алесем.

Адносіны ў мяне да яго былі чыста сяброўскімі, я думаю, ён добра разумеў гэта. Калі Барткевіч (Аўген называў яго часам Мефістофелем) казаў, што з нас была-б нядрэнная пара, я злавалася й казала, што такі тып людзей мне не падабаецца, гэта ня мой ідэал. Тым часам бамбардзіроўкі Бэрліну значна ўзмацніліся, і шмат хто з нас падумваў пакінуць горад. Асабліва пасля вялікай бамбардзіроўкі 6-га студзеня 1945 году быў дадзены загад разгрузіць Бэрлін. У некаторых месцах можна было атрымаць пропуск на выезд без усякіх дакумэнтаў, сказаць, што яны загінулі ў час бамбардзіроўкі, і немцы верылі. Алесь, Масей Сяднёў і Сядура часта ездзілі па гораду, асабліва пасля бамбардзіроўкі, на дармовую гарохаўку. У разьбітыя раёны пасылалася паходная кухня, дзе дармова давалі абеды. У адным з такіх месц яны даведаліся, што можна атрымаць пропуск. Алесь узяў на сябе й на жонку, запісаўшы маё імя. Узяў таксама й Сядура. Гэта быў маршрут Прага-Вена-Брэгенц. Алесь прыехаў увечары з гэтай навіной. Я пагадзілася ехаць, бо маршрут спрыяў мне. З апошняга ліста ад Аўгена я ведала, што яны знаходзяцца ў Вене, я спадзявалася сустрэцца зь ім. Па дарозе мы застанавіліся на пару дзён у Празе, у Сядуравай маці, якая жыла там у той час. Там сустрэліся з Ларысай Геніюш. Масей і Алесь адведалі яе. Калі прафэсар П. Жарскі (ён таксама быў там) і Ларыса Геніюш прапанавалі мне застацца ў Празе, бо толькі жанчын у той час прыпісвалі, Алесь паспяшаўся ехаць у Вену.

Па прыездзе ў Вену мы завіталі да П. Мірановіча. Ягоная жонка сказала, што артысты выехалі пару дзён назад, ня ведала, куды. Бо адны стаялі за тое, каб ехаць назад, у Бэрлін, другія – у Брэгенц. Я ня ведала, на што Алесь спадзяваўся, калі браў пропуск на мяне. Ён добра ведаў адносіны паміж мной і Аўгенам як ад мяне, так і ад Аўгена. А можа я была такой наўнай? Алесь заўсёды стараўся нагаварыць мяне супраць Аўгена (здавалася, яны былі сябры), асабліва пра ягоную сувязь з „каралевой” – так называлі тую расейку, што стаяла на чале артыстычнай трупы. Аб гэтым усім я ведала ад самога Аўгена. Наракаў, што з-за мяне пакінуў сяброў.

Ваенныя абставіны, няпэўнасьць у Аўгенавым пачуцьці пад уплывам Алесевых нагавораў (пазьней я пераканалася ў шчырасьці Аўгена), а галоўнае, мне было шкада Алеся, і я пагадзілася стацца ягонай жонкай. Можа так і сталася, як пісаў шмат пазьней Аўген:

гэтым я зрабіла ўсіх трох няшчаснымі. Я паставіла крыжык на мінулым, але нялёгка было трываць. Алесь без усялякіх прычынаў быў вельмі зайздросны. Ня раз ён прыносіў часапісы, дзе друкаваў Кавалёўскі свае п'есы, і казаў: „На, прачытай, што піша табе твой Аўген”. Праўда, часам там трапляліся ягоныя або мае словы, укладзеныя ў вусны сваіх дзеючых асоб. (Гэта было тады, калі мы жылі ў Зальцбургу).

За гэты час мы пазнаёміліся з А. Яцэвічам (Алесем Змагаром). Ягоная жонка Валя вучылася з Алесем у Беларускай Пэдагагічнай тэхнікуме ў Менску⁴⁴⁶. Тым часам фронт набліжаўся, і быў час пакінуць Вену. Яцэвіч ужо даўно нагледзеў возік у адным з двароў і проста „пазычыў” бяз спрасу. Ён меў шмат рэчаў, у нас-жа было па пары валізак, якія мы маглі ўзяць з сабой, і кожны праяжджаючы грузавік мог нас падбраць. Але Алесь пагадзіўся трымаць кампанію. Гэта быў вельмі даўгі шлях. Так у дарозе Алесь сустрэў свой 23 год нарадзінаў. Яцэвіч неразлучны быў са сваім пузатым партфэлем, у якім насіў свае вершы. І калі астаноўліваліся дзе ў баўэра на начлег у клуні, ён казаў, што ён „шрыфштэлер” (аўстрыйцы мелі павагу да іх), часам яго запрашалі ў дом на кухню; тады ён паважна садзіўся за стол, з кішэні вымаў чарнільніцу, з партфэля ручку й паперу й штосьці пісаў. Алесь толькі сьмяяўся зь яго.

Пасьля мы далучыліся да маладой пары галічанаў, якія працавалі ў баўэра на валох, а потым зьехалі зь імі і доўгай арбой. Вось да гэтай арбы мы прычапілі свой возік, а самі ўсе ўладкаваліся на арбе; было куды лягчэй, бо ня трэба было цягнуць возік. Так мы ехалі ў кірунку Зальцбургу, аж пакуль не нагналі нас амэрыканцы. Гэта было каля мястэчка Кірхгайм, там амэрыканцы далі нам кватэру, папрасілі немцаў пацясьніцца. Іх перасялілі ўсіх на больш высокі паверх, а нас пасялілі ўнізе. Там мы жылі да глыбокай восені. За гэты час езьдзілі ў Зальцбург у разведку. Там ужо быў Уладзімер Дудзіцкі са сваёй Люсяй. Ва ўкраінскім лягеры „Ленарказэрнэг” быў Аляксей Грышук кватэрмайстрам. Дзякуючы яму мы атрымалі там кватэру.

Гэтыя гады ў Зальцбургу былі самыя пладотворныя. Алесь пазнаёміўся там з украінскімі паэтамі й пісьменьнікамі. Напісаў шмат вершаў, піць ён шмат ня мог у той час, бо ня меў за што. У красавіку 1946 году нарадзіўся першы сын – Міхась, а ў ліпені 1947 году – дачка Анна. Па сваёй натуры Алесь ня быў сямейным чалавекам. Ён не любіў дзяцей, ніколі ня меў часу для іх. Лічыў перашкодай і лішнім

⁴⁴⁶ Гл.: „Беларусь”, №439, лістапад 1996, с.3.

клопатам. Я старалася зь дзецьмі не перашкаджаць яму. Мы мелі магчымасьць пераехаць у Баварыю, але ён не хацеў ехаць з-за Аўгена. Ён баяўся, што я змагу там аставіць яго. Ведаў, што Аўген не паглядзіць, што я маю двое дзяцей. У гэтым ён не памыляўся.

Прышоў час, што трэба было думаць, куды падзецца, якую краіну выбраць на пастаяннае жыцьцё. Як і шмат іншых, Алеся цікавіла Аўстралія. Падалі паперы на дазвол на ўезд ў Амэрыку і Аўстралію. Здаліся на лёс, куды дазвол прыйдзе першым. Першым атрымалі ў Аўстралію. Тут мы і апынуліся. Па дарозе ў Аўстралію ў італьянскім парту сустрэлі знаёмага зь Нямецчыны, ад якога даведаліся, што Аўген выехаў у Францыю. Нашыя дарогі разышліся назаўсёды.

Цяжка было прывычаіцца да працы: фізычную Алеся не любіў, але не стараўся здабыць лягчэйшую працу. Ён мог-бы вучыцца або мог-бы ўладкавацца працаваць на пошту. Ягонае веданьне ангельскай мовы дазваляла на гэта. Але ён спасылаўся на тое, што там мала плоцяць. Ён ніколі ня слухаў маёй парады. Слухаў работнікаў, зь якімі працаваў. Яны былі задаволеныя на фабрыцы, бо былі спрытнейшымі й зараблялі болей за яго, асьветы-ж яны ня мелі. Толькі тады, калі пасяля 20 год працы на адным месцы яго звольнілі і ён амаль што нічога не атрымаў за гэта, зразумеў, што дрэнна зрабіў, што ня слухаў мяне. Але ўжо было позна.

Алеся вельмі зьмяніўся, працуючы на фабрыцы. Зжыўся з работнікамі, пачаў гутарыць такой-жа мовай, як і яны, ужываючы брудную лаянку, зрабіўся непазнавальным. На людзях ён быў карэктным, мог кланяцца, дзесяць разоў прасіць прабачэньня, дзякаваць. Умеў падабацца жанчынам. (У маладосьці ён быў сарамлівым у гэтым сэнсе, пазьней-жа вельмі асьмеліўся). І на пахвалы быў аматар. Кожнай звычайнай жанчыне ён мог нагаварыць столькі камплімэнтаў, што тая сапраўды пачувала сябе надзвычайнай. Або, будучы ў каго на абедзе, так расхваліць якую страву, як быццам ніколі такой ня меў, і другія думаюць, які-ж ён бедны, жонка ня можа зварыць звычайнай стравы.

На кароткі час быў закаханы ў сп. Ліду Нікан. У іхным зьбліжэньні быў яе пачын, у яго-ж не хапіла адвагі. Яна-ж пасяля разрыву з Калодкам прыхінулася да Алеся. Мы толькі што пераехалі ў Мэльбурн. Ліда любіла кампанію, умела добра выпіць, мела надрэнны голас, магла сыпяваць, любіла й разьбіралася ў музыцы, цікавілася паэзіяй, думаю, каб падабацца Алеся, мела шмат вольнага часу. У мяне-ж было трое дзяцей і ўся гаспадарка. Я не магла ўдзяліць яму

шмат часу, таму ня мела нічога супраць Ліды. Таму яны ўдваіх часта сустракаліся, ездзілі ў кіно, наведвалі музэі і Бог ведама што. Але на перашкодзе стаў Мікола Скабей, які вырашыў выпратаваць ад „няшчасыця” дзве сям’і (ніхто яго не прасіў). Алесь, маючы сям’ю, ня меў магчымасці траціць шмат грошай на старонку, для яго самога не хапала на выпіўку. Мікола-ж Скабей мог дазволіць сабе гэта. Такім чынам, Алесь застаўся з носам. У ягоным беспрасьветным жыцці хаця на кароткі час зазьзяла сонца, вярнулася натхненне, ён напісаў тады колькі добрых вершаў. Болей раманаў ён не заводзіў. Пераважна пасыла працы заставаўся дома, запасаўся півам.

Любіў чытаць уголас вершы – свае, Сяднёва, другіх паэтаў, чытаў ахвотна Лермантава, Пушкіна – усё з памяці. Памяць ён меў надзвычайна добрую. У апошнія гады жыцця яна крыху прытупілася. Лёгка пісаў вершы пры якой-небудзь аказіі за сталом, пры бяседзе ці то на дзень народзінаў, ці на вяселье або якія другія прычыны. Вершы фармаваліся адразу ў ягонай галаве. Пісаў гумарыстычныя, часам сагырычныя. Але гэтыя вершы ён не лічыў мастацтвам, а таму нідзе не друкаваў. Нічога не засталася ад іх – усё знішчыў. Калі-б можна было сабраць усё тое, што ён напісаў, то атрымалася-б немалая кніжка. Ён пакідаў і друкаваў толькі тое, што, на ягоную думку, было добра напісана.

Я не разумею, у яго было такое вялікае жаданне пісаць, што ён лічыў сябе нешчаслівым таму, што ня меў магчымасці пісаць, але не стараўся палепшыць умовы. Ён лічыў, што толькі на сваёй роднай зямлі ён зможа па-сапраўднаму пісаць. Зайздросціў сваім сябрам па пяру – тым, з кім быў на курсах маладых пісьменьнікаў, адчуваў недахоп у асьвеце. Ён ніколі-б не асьмеліўся наведць сваю Бацькаўшчыну. Я была ўпэўнена, што калі-б яму далі дазвол на адведзіны, то яго-б не затрымалі. Але страх, хранічны страх перад міліцыяй і другімі органамі бясспекі ў яго застаўся назаўсёды. Ён назаўсёды запамятаў тую ноч 1937 году, калі арыштоўвалі ягоных бацькоў. Уся брутальнасць часта паўставала перад ягонымі вачыма. Ягоныя бацькі былі рэабілітаваныя пасыла іхнай сьмерці.

Па сваёй натуры Алесь ня быў сямейным чалавекам. Яго змусілі абставіны, бо ня змог глядзець за сабой. Вядома, у лепшых матар’яльных абставінах, маючы грошы, ён-бы пражыў добра. Найтаньней было мець жонку, якая і памые, і накорміць, яшчэ і грошы заробіць, якую можна лічыць за собскасыць.

Яшчэ калі мы толькі пабраліся, ён напісаў:

Ажانیўся. Ой, Божа мой, Божа.

Я ніколі ня сьніў, не гадаў,
Што мяне і сагне, і стрыножа
Нявыноснае гора-бяда.
Ажаніўся – быць мужам і толькі,
А паэтам – ім можаш ня быць.
І ўтыркай пад пазногці іголку,
І цярпі, не кажы, што баліць.

Калі я запытала, чаму ён так напісаў, ці сапраўды так ёсьць, бо я, наадварот, старалася не перашкаджаць яму, але сапраўды ён так адчуваў, хаця тады казаў, што напісаў абы напісаць.

На людзях Алесь быў вельмі ветлівы, ніколі нікому не сказаў дрэннага слова, кожнаму хацеў дагадзіць, калі яго штосьці папросяць зрабіць. Дома-ж ён быў зусім іншы. Аб дрэнных ягоных баках можна было-б успамінаць вельмі шмат, але ніхто не паверыць, толькі пару блізкіх людзей ды жонка ягонага брата, бо брат ягоны ня лепшы. Няхай-жа застаецца такім, якога ведалі людзі, зь якімі яму даводзілася сутыкацца.

Аднойчы, незадоўга перад ягонай сьмерцю, я запытала, чаму ён мне не прысьвяціў ніводнага верша, хаця пісаў шмат, але не друкаваў. Толькі адзін надрукаваны, ды й там напісаў – Сяднёву. На гэта ён адказаў, што ўсё, што ён напісаў пасля вайны, гэта толькі дзякуючы мне. Я часта думаю, мяне шмат хто вінаваціць, у тым ліку і ягоны брат, што я была замяккай да яго. Трэба было змусіць яго, каб ня піў. На што я брату ягонаму адказала: „Ці зможа цябе жонка ўстрымаць? Толькі партыйная дысцыпліна цябе трымае, бо даўно-б страціў працу”.

Я-ж не такой натуры, каб змушаць. А пры тым пытаньне, ці напісаў-бы ён тады й палову таго, што напісаў?

Я ўсё-ж цьвёрда веру ў тое, што вялікая тэмпература пры ягонай цяжкой працы, на якой ён быў апошнія два тыдні, спрычынілася да ягонай сьмерці. Бо ён такі змучаны прыяжджаў з працы, што я настойвала, каб кінуў працу, лепш пасядзеў на беспрацоўнай плаце. Ён пагадзіўся, даў слова, што ў панядзелак пакіне працу, а ў нядзелю яго ня стала.

Якім-бы ён ні быў, але мне бясконца яго шкода, што так рана адышоў ад нас. Усё-ж думалася, калі-б дажыў да пэнсіі, калі-б скончылася ягоная праца на хлеб штодзённы, ён-бы спыніў піцьцё, можа, шмат яшчэ чаго напісаў.

Які ён ні быў сьмелы ў доме, але на працы ня мог абараніць сябе, і кожны мог ім папіхаць і сьмяяцца зь яго, асабліва апошні год на

працы, калі ягоным начальнікам стаўся паляк Адам, якому пашчасьціла працаваць на гэтай фабрыцы ад самога прыезду ў Аўстралію, і ён нарэшце выбіўся ў „босы” й хацеў паказаць, што можа паслаць кожнага на работы, куды захоча, ды яшчэ мае права падганяць. Не адзін раз я такая была злосная, што ўжо хацела йсьці сама на фабрыку ўбачыць гэтага паляка, хоць-бы вылаяць яго. Але шкадавала Алеся, каб не сьмяяліся зь яго, што жонка прыйшла ў абарону.

КАМУНІКАТ.ОRG